

Juris Ciganovs:

A LETT HADSEREG MEGSEMMISÍTÉSE ÉS A LETT KATONÁKKAL SZEMBENI MEGTORLÓ INTÉZKEDÉSEK A SZOVJET MEGSZÁLLÁS ELSŐ ÉVÉBEN (1940–1941)¹

DOI: 10.35926/HSZ.2025.5.8

ÖSSZEFOGLALÓ: A tanulmány azt mutatja be, hogy az 1939. október 5-én aláírt lett–szovjet megneemtámadási egyezmény után – amely szovjet csapatok állomásoztatását tette lehetővé a független Lett Köztársaság területén –, milyen fázisokban ment végbe a lett nemzeti haderő felszámolása és beolvasztása a Vörös Hadseregbe. A tanulmány részletesen kitér a magyar hadtörténetírásban eddig egyáltalán nem hivatkozott folyamatra, a lett fegyveres erők tisztjeivel szembeni tömeges repressziókra, amelyek 1941. június 14-én csúcsosodtak ki a litenei gyakorlótáborban, ahol a tiszti állomány jelentős részét letartóztatták, majd a Szovjetunió belső területeire deportálták.

KULCSSZAVAK: Lett Köztársaság, szovjet megszállás, Balti Különleges Katonai Körzet, a Vörös Hadsereg 24. Területvédelmi Lövészhadteste, Litene

A SZERZŐRŐL:

Juris Ciganovs a történelemtudományok doktora, a Lett Katonai Múzeum kutatási igazgatóhelyettese

Lettország történetében a közel ötvenéves szovjet megszállást nem csupán a lett államiság elvesztése fémjelzi, hanem a szovjet adminisztráció által a lett néppel szemben alkalmazott nyílt birodalmi terror, amely számos köztörvényes bűncselekmény elkövetésében öltött testet. A lett nemzeti fegyveres erők 1940. nyári felszámolásának, majd a lett katonatisztekkel szembeni azt követő megtorlásoknak a története napjainkban a lett hadtörténetírás kiemelt kutatási területének számít, számos alapos feldolgozás jelent már meg ebben a témakörben.

Ugyanakkor Lettország határain kívül a lett történelemnek ez a tragikus fejezete csak kifejezetten a balti államok történetével foglalkozó szakemberek előtt ismert valamelyest, az európai országok közvéleménye erről semmit nem tud. Ezért írásomnak az a legfőbb célja, hogy fő vonalakban felvázoljam az általános politikai helyzetet a Lett Köztársaságban a szovjet megszállás első évében, elsősorban arra fókuszálva, hogy a szovjet megszálló rezsim hogyan számolta fel a lett fegyveres erőket, és milyen repressziókat hajtott végre az egykori lett haderő tisztjeivel szemben.

Lettország történelmében a 20. század a nagy lehetőségek, a remények és a megrázkódtatások évszázada volt. Az első világháború legvégén, az Orosz Birodalom szétesésével és a független lett állam 1918. november 18-i kikiáltásával a lett nemzet a történelem során első

¹ A tanulmány eredeti, orosz nyelvű változatát – amelyet egy készülő lengyel tanulmánykötetbe írt a szerző – dr. Seres Attila (PhD), a Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár tudományos főmunkatársa, kutatócsoport-vezető (1945 utáni Kutatócsoport) fordította és szerkesztette.

ízben nyert lehetőséget arra, hogy megszervezze a saját államát. A függetlenség kikiáltását közel két évig tartó felszabadító háború követte, melynek során a lett hadsereg felszabadította az ország területét.

Mindazonáltal ezt követően a lett államiség csupán húsz évig fejlődhetett külső beavatkozás nélkül. A két európai totalitárius hatalom, a sztálini Szovjetunió és a hitleri Németország alkujának jegyében aláírt 1939. augusztus 23-i német–szovjet meg nem támadási egyezmény, vagy közismertebb nevén a Molotov–Ribbentrop-paktum, befolyási övezetekre osztotta fel Kelet-Európát. Az egyezmény titkos záradékában a balti államokat, Észtországot és Lettországot – majd később Litvániát is – a szovjet érdekszférába sorolták.²

1939. október 5-én szovjet részről Lettorszagra kényszerítettek egy úgynevezett „kölcsonös segítségnyújtási” egyezményt (vagy más néven a „katonai bázisokról” szóló egyezményt), melynek értelmében a Szovjetunió jogot kapott arra, hogy a Vörös Hadsereg 25 ezer fős kontingensét az ország területére vezényelje, és elhelyezze azt a Nyugat-Lettországban található katonai bázisokon.³ 1940. május 1-jére a lettországi szovjet katonai támaszpontokon – Liepājában, Ventspilsben és Kurzeme nyugati tengerparti övezetétől a Venta folyóig húzódó földrajzi területen – már 21 379 szovjet katona állomásozott.⁴

Európa már a második világháború küszöbén állt, ezért Lettország – mint ahogy a másik két balti állam – hiába várta volna a nyugati nagyhatalmak, Nagy-Britannia és Franciaország segítségét. Azzal, hogy a Német Birodalom és a Szovjetunió 1939 őszén elfoglalta Lengyelországot, a balti államok Németország és a Szovjetunió közé szorultak. Ugyanakkor a lett politikai körökben tovább élt a remény arra, hogy ügyes, megfontolt külpolitikával, különféle kompromisszumokat kötve a potenciális agresszor hatalmakkal, ha nem is a teljes, de legalább a részleges államiséget meg lehet őrizni.

A hivatalos lett körök egy, a nemzeti romanticizmus által formált politikai ideológiát követtek, amelynek legkifejezőbb attribútuma a vezérkultusz volt. Ennek eredményeként vert gyökeret az az elképzelés, miszerint Lettország különleges helyet foglal el, és különleges szerepet játszik a világpolitikában. Nagy reményeket fűztek ahhoz is, hogy 1939. szeptember 1-jén Lettország kinyilvánította semlegességét a német–lengyel háborúban.⁵ Bár Európában a háború súlyos nehézségeket okozott a mindennapokban, Lettország gazdasági helyzete stabil volt, működtek az állami-társadalmi élet legfontosabb alrendszerei, az oktatásügy és az egészségügy, és viszonylag magas volt az életszínvonal.

Ugyanakkor a Szovjetunió később mégis eltűntette a Lett Köztársaságot Európa térképéről. 1940. június 17-én a Vörös Hadsereg csapatai átlépték Lettország határát, és megkezdték az ország megszállását, Lettország ezzel elvesztette a függetlenségét. A lett haderő nem kapott parancsot arra, hogy ellenállást fejtessen ki. A hatalmat gyakorlatilag a Moszkvából küldött helytartó, Andrej Visinszkij vette át.⁶ Ettől a pillanattól kezdve a lett kormány bármilyen önálló akaratnyilvánítása lehetetlenné vált. Visinszkij vezetésével és felügyeletével alakították meg a Szovjetunió iránt lojális bábkormányt, melynek élén Augusts Kirhenšteins

² Kaszparavicsjusz et al. 2006, 129–132.

³ Grava-Kreituse et al. 1995; Komplektov et al. 1990.

⁴ Szolgálati feljegyzés a Vörös Hadsereg csapatainak diszlokációjáról Lettország, Észtország és Litvánia területén. 1940. január 1. LKM, 4-319-DK.

⁵ Latvijas neitralitātes... 1939, 1.

⁶ Andrej Januarjevics Visinszkij (1883–1954): lengyel származású szovjet politikus. 1935. március 3-tól 1939. május 31-ig a Szovjetunió főügyésze, 1939. május 31-től 1944. augusztusig a Népbiztosok Tanácsának elnökhelyettese, 1949. március 4-től 1953. március 5-ig külügyminiszter.

mikrobiológus professzor állt. Ez a bábkormány parlamenti demokráciát, demokratikusan megválasztott parlamentet (Saeima) és az ország alkotmányának betartását ígérte a lett népnek.

Az illúziók azonban hamar szertefoszlottak: július 14–15-én sietősen választásokat tartottak az úgynevezett „Népi Parlamentbe”, amelyeken kizárólag csak a kommunisták Moszkvában jóváhagyott listája szerepelhetett. Minden egyes arra irányuló próbálkozás, hogy alternatív listákat állítsanak, kudarcra volt ítélve. Az új „Népi Parlament” – durván megsértve Lettország alkotmányát – kikiáltotta az ország csatlakozását a Szovjetunióhoz. Mindez a szovjet fogságba esett államelnök, Kārlis Ulmanis formális jóváhagyásával történt. Augusztus 5-én Kirhenšteins „népi kormányának” „folyamodványa” alapján Lettországot Lett Szovjet Szocialista Köztársaság néven 14. tagköztársaságként hivatalosan is felvették a Szovjetunió „szabad népeinek családjába”. Kevesebb mint két hónap alatt az ország függetlenségét felszámolták, a területét egy idegen birodalomhoz csatolták. Lettorszáiban hatalmas terror vette kezdetét, megfosztották az anyagi javaitól, és kisemmizték a szellemi értékeit. Gyökeresen átalakították a gazdasági szervezetét, például olyan valutareformot hajtottak végre, ami teljesen elértéktelentette a jövedelmeket, emiatt csökkenni kezdett az ország lakosainak életszínvonala.

Még azelőtt, hogy Lettország hivatalosan csatlakozott volna a Szovjetunióhoz, a megszálló hatalom létrehozta Balti Katonai Körzet néven 1940. július 11-én a saját katonai struktúráit a három, formálisan még független balti állam területén, majd augusztus 17-én a Szovjetunió Honvédelmi Népbiztosságának 2011. számú utasításával létrehozták a Balti Különleges Katonai Körzetet.⁷

A szovjet megszálló hatóságok ezzel párhuzamosan hozzáfogtak a lett nemzeti haderő felszámolásához is. Leváltották a felső vezetését, és elküldték a nem lojális tiszteket az állományából. 1940. július 4-én az összes csapattesthez politikai megbízottakat neveztek ki, rendszerint kommunista érzelmű katonákat vagy pártinstruktorokat alkalmaztak ebből a célból.

Nemsokára arról is döntést hoztak Moszkvában, hogy felszámolják a három balti állam meglévő haderejét. Augusztus 20-án a Balti Különleges Katonai Körzet parancsnoka, Alekszandr Laktyionov ezredes a Honvédelmi Népbiztosság 1940. augusztus 17-i direktívájának megfelelően utasítást adott arra, hogy a három megszállt balti állam hadseregeit alakítsák át területvédelmi lövészhadtestekké a Vörös Hadsereg hadrendjéhez igazítva.⁸ Arra készültek, hogy ezeket a hadtesteket egy évig őrzik meg és tartják fenn, hogy ezalatt a parancsnoki állományuk megtanuljon oroszul, és véglegesen betagozódjanak a szovjet hadszervezetbe, majd az átmeneti időszak után megszüntetik és szovjet katonai egységekké alakítják őket.⁹

A Balti Különleges Katonai Körzet parancsnoksága parancsba adta a három balti állam egykori katonai vezérkarainak, hogy 1940 szeptemberéig szolgáltatassanak be adatokat a haderejük személyi állományáról, fegyverzetéről és diszlokációjáról. A parancs abból indult ki, hogy a lett, a litván és az észt katonai raktárakat, műhelyeket, repülőtereket, laktanyákat, gyakorlótereket, kórházakat, egyéb ingatlanokat és épületeket, valamint a katonai felszerelést és lőszerkészletet mindenfajta kompenzáció nélkül át kell adni a Vörös Hadseregnek.¹⁰

A parancs azt is előírta, hogy ezután különleges bizottságoknak kell alakulniuk, amelyeknek az 1940. augusztus 25-től szeptember 10-ig tartó időszakban leltárba kell venniük és át

⁷ Grava-Kreituse et. al. 1995: i. m. 461–462.

⁸ ПГБА, ф. 37848, оп. 1, д. 8, л. 2.

⁹ Komplektov et al. 1990: i. m. 90.

¹⁰ ПГБА, ф. 37848, оп. 1, д. 8, л. 14. A 28. sz. hadügyminiszteri parancs 1. §-a. 1940. augusztus 31. LKM, 4-29660/1074-DK.

kell adniuk a Vörös Hadseregnek a balti államok egykori fegyveres erőinek teljes vagyonát. Vagyis a lett, a litván és az észti hadseregek összes anyagi és technikai készletét, a teljes vagyonát és fegyverzetét egyszerűen elvették.¹¹

A megszüntetett lett haderőt a Vörös Hadsereg 24. Területvédelmi Lövészhadtestének nevezték el. A hadtest állományában 16 ezer főt vettek nyilvántartásba, ami körülbelül a harmadával kevesebb volt az egykori lett haderő 1940. júniusi állapot szerinti 25 ezer fős létszámánál. A lett fegyveres erők állományának egy részét le kellett szerelni. A katonatisztakat különféle erőszakos ellenőrzéseknek vetették alá, melyek során igyekeztek kideríteni, hogy lojálisak-e a szovjet rendszerhez. Ezek az ellenőrzések gyakran nemcsak a tisztek elbocsátásával és leszerelésével végződtek, hanem letartóztatásokkal, sőt fizikai megtorlásokkal is.

A tisztek elbocsátásával egy időben megkezdődött a nemzeti érzelmű sorkatonák üldözése is. A tisztek és a sorállományú katonák politikai érzelmeinek tisztázására a hadtest alakulatainál besúgókat verbuváltak, a politikai megbízottak az általuk közölt információk alapján állították össze a „feketelistáikat”.

A szovjetek által végrehajtott megtorlások 1941. június közepére érték el a csúcspontjukat. Ez volt az első nagy deportálási hullám, melynek során mintegy 14 ezer embert, köztük 3300, tizenhatodik életévét még be nem töltött gyereket hurcoltak el marhavagonokban Szibériába.

Az egykori nemzeti haderő katonáival sem tettek kivételt. 1941 márciusában olyan hírek terjedtek el, melyek szerint a 24. Területvédelmi Lövészhadtest egységei számára májusban nyári hadgyakorlatot tartanak. A Balti Különleges Katonai Körzet vezérkara, amelynek ez a hadtest az alárendeltségébe tartozott, a teljes hadtest számára egyetlen táborhelyet jelölt ki erre a célra: a Vidzeme régió Gulbenei járásában található Litenét. Litene község, valamint az ugyanígy nevezett uradalom és vasútállomás Latgale (Latgalia) régióval határos, és 19 kilométerre található Gulbene városától. Korábban, még a szovjet megszállás előtt, ezen a területen egy nyári gyakorló- és lőtér működött, melyet a lett haderő sígul dai 7. és daugavpils i 8. gyalogezredének, illetve a latgalei hadosztály latgalei tüzérezredének egyes alakulatai használtak.

Mindenki számára világos volt, hogy a litenei tábor nem alkalmas arra, hogy hadgyakorlatot tartsanak a teljes 24. Területvédelmi Lövészhadtest részvételével, mivel jóval kisebb létszámú csapatok számára hozták létre, ráadásul a Vörös Hadsereg itt elhelyezett alakulatai 1940–1941 telén súlyosan megrongálták a gyakorlóteret. A lett tisztek nyíltan „koncentrációs tábornak” nevezték Litenét.

„Nem katonának, hanem egy koncentrációs tábor foglyainak éreztük magunkat. Áprilistól az összes ünnepet eltörölték. Rendkívül depresszív hangulat alakult ki a katonák körében. Sokfajta pletyka keringett. Nem engedték meg, hogy megtudjuk, mi zajlik a kívülágban – nem voltak se újságok, se rádió. Még azt sem engedték meg, hogy más századok katonáival találkozzunk. A parancsnok vagy a politikai megbízott engedélye nélkül nem volt szabad elhagynunk a körletünket. A lett hadsereg egészen más volt” – emlékezett vissza erre az időszakra Verners Naums, a hadtest egyik katonája.¹²

1941. június 1-jén érkeztek meg az első egységek a nyári gyakorlóterre. A vezérkar a litenei majorság kúriájában rendezkedett be, a hadtest egyik hadosztályát és tüzérezredét Ostroviešiben helyezték el, ahol át kellett volna építeni a tábort. A másik hadosztály, a hír-

¹¹ LNA LVVA, 1528. f., 1. apr., 3. l., 74. lp.

¹² Freivalds 1970, 219.

adózászlóalj és a műszaki zászlóalj számára Litenét jelölték ki. Ugyanakkor hamarosan kiderült, hogy a hadtestet nem hadgyakorlatra rendelték Litenébe.

Június 12-én az összes hadtest-, hadosztály- és ezredparancsnokot, továbbá az összes többi főtisztet megfosztották a rangjától, és azzal az ürüggyel, hogy a „tudásuk gyarapítása” érdekében „tanfolyamokon” kell majd részt venniük, Moszkvába indították őket. A „tanfolyamok” az összes lett tábornok és főtiszt számára abban a pillanatban véget értek, ahogy Moszkvában szálltak a vonatról. Ott ugyanis rögvest lefegyverezték és letartóztatták őket, majd börtönbe kerültek Moszkvában, vagy Norilszkba vitték őket javító- és munkatáborba. Néhány lett főtisztet, Roberts Kļaviņš, Jānis Liepiņš és Andrejs Krustiņš tábornokokat, Kārlis Lejiņš, Žanis Jomerts, Jānis Žīds és Nikolajs Ābeltiņš ezredeseket, és még sokakat kivégeztek. Voltak olyanok is, akiket nem tartóztattak le, mint például Otto Ūdentiņš tábornokot, Roberts Lielbiksis, Kārlis Priedītis és Roberts Bruņinieks ezredeseket. Ők a Vörös Hadseregben szolgáltak, szovjet katonai tanintézményekben oktattak.¹³

Június 14-én a szovjet elnyomó hatalom a lett hadtest tisztjeit tömegesen tartóztatta le. Előző napon a hadtest egységeinél csak az orosz származásúakat helyezték készenlétségbe, lett nemzetiségű katonákat nem. A Vörös Hadsereg különleges egységeit vezényelték Litenébe és Ostroviešibe, amelyek megerősített őrzés alá kerültek. 14-én a hadtest összes egységének parancsba adták, hogy a közelben zajló hadgyakorlat miatt senki nem hagyhatja el a tábor körzetét.

14-én kora reggel a listázott tiszteket tehergépjárművekre rakták. Erre így emlékezett vissza Karlis Bergs százados: *„Parancsba adták, hogy gyülekezzünk, mert hadgyakorlatra megyünk. Autókra raktak minket, és elindultunk a »hadgyakorlat« helyszíneire. Miután odaértünk, azt parancsolták, hogy kettesével álljunk oszlopba, és menjünk be valamilyen erdőbe. Hirtelen felkiáltottak és megállítottak bennünket: »Kezeket fel!« Körbevettek minket, s vörös katonák jöttek oda hozzánk előretartott puskával. »Hasra!« – kaptuk az újabb parancsot. Megütöttek és elestem. Néhány lövés hallatszott, és elhomályosult minden. Lefegyvereztek minket, letépték az ingünkről a rendfokozati jelzéseket, és a ruhákon kívül mindent elvettek tőlünk. Egy ideig úgy kellett hason feküdnünk, hogy a vörös katonák ránk szegezték a puskacsöveket, majd megparancsolták, hogy álljunk fel és menjünk a teherautókhoz, ahol egymás mellé ültettek bennünket. A gulbenei vasútállomáson felszállítottak minket a vonatra, s bordó színű rácsos teherszállító vagonokban kellett utaznunk.”*¹⁴

Így kezdődött több száz lett tiszt golgotai útja Szibériába. Roberts Gabris hadnagy a következőképpen írta le ezt A 35473. számú lett tiszt című visszaemlékezésében: *„Egy körülbelül egy hektár kiterjedésű erdei tisztáson találtuk magunkat. Észrevettem, hogy itt nemrég kitépkedték a bokrokat, a kiszedett bokrokat a tisztás szélére hordták, s sűrűn felhalmozták. [...] Megállítottak és jobbra fordítottak bennünket. Guresin őrnagy ordibálva mondta: »A mai hadgyakorlatunk... Kezeket fel!« Abban a pillanatban a tisztás széle mentén felállított bokrok megremegtek, és vörös kadétok egy szakasza ugrott ki mögülük szuronyos puskával a kezében, a szuronyokat a mellünknek szegezik. Egy ugyanilyen kadétszakasz bűjt elő hátulról is.”*¹⁵

Néhány tisztet, akik a táborban a letartóztatásukkor megpróbáltak ellenállást tanúsítani, a helyszínen agyonlőtték. Az így elfogott lett katonákat szigorú őrizet mellett a gulbenei vasútállomásra kísérték, ahonnan az útjuk Szibériába vezetett.

¹³ Jēkabsons–Bambals 2001, 149.

¹⁴ Freivalds 1970: i. m. 221.

¹⁵ Gabris 2013, 93.

Június 14-én késő éjjel a letartóztatottakkal megtöltött szerelvényt – amely egyes visszaemlékezések szerint 17, más adatok szerint 20 vagonból állt – Gulbenéből Rigába irányították, s a lett fővárosban a *Šķirotava* állomásra vitték. Június 16–17-én ezt a kontingenst kiegészítették a letartóztatott észti és litván katonatisztekkel. A balti államok katonatisztjeit Daugavpilsbe, majd onnan az Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaságba hurcolták, orosz területen pedig a távoli északra vitték őket javító- és munkatáborokba Norilszkba.

Jelen ismereteink szerint 1941. június 14-én Litenében és Ostroviešiben a volt lett nemzeti haderő 514 tisztjét tartóztatták le és deportálták Szibériába. Az 1950-es évek végén a norilszki haláltáborból kevesebb mint hét tucat elgyötört és beteg egykori tiszt tért vissza Lettországra.

A szovjet megszállás első évében – avagy ahogy a lettek ezt az időszakot aposztrofálják, a „szörnyűségek évében”, azaz az 1940 júniusától 1941 júniusának végéig tartó időszakban – a lett haderő egykori tisztii állományából 858 személy esett a megtorló intézkedések áldozatául. Közöttük 19 tábornok, egy tengernagy, 52 ezredes, legalább 125 alezredes, 227 százados, 186 őrnagy és 220 alhadnagy. 1940–1941-ben a szovjet megtorlások az egykori lett nemzeti fegyveres erők legalább 4700 katonájára terjedtek ki.¹⁶

Lettország területét már 1941. július elején megszállták a német csapatok. A német támadás első napjaiban a szovjet megszállók repressziói és a lett katonák tömeges dezertálása következtében a lett hadtest maradéka körülbelül 3000 főre olvadt, s egy ideig Oroszország felé hátrált az előrenyomuló németek elől. 1941 augusztusában a 24. Területvédelmi Lövészhadtestet véglegesen feloszlatták.¹⁷

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

- Lett Hadi Múzeum (Riga) – Latvijās Kara Muzejs (LKM) – Rosszijaszkij goszudarsztvennūj vojennūj arhiv (RGVA)
- Lett Nemzeti Levéltár Lett Állami Történelmi Levéltár (Riga) – Latvijās Nacionālais arhīvs Latvijās Valsts Vēstures arhīvs (LNA LVVA)
- f. = fonds (fond)
- apr. = apraksts (állag)
- l. = lieta (ügyirat)
- lp. = lapa (lap)
- Orosz Állami Katonai Levéltár (Moszkva) – Rosszijaszkij goszudarsztvennūj vojennūj arhiv (RGVA)
- f. = фонд (fond)
- op. = опись (állag)
- d. = дело (ügyirat)
- l. = лист (lap)

¹⁶ Jēkabsons–Bambals 2001: i. m. 160.

¹⁷ Jermacāne 2011, 309–310.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Freivalds, Olsvalds (főszerk.): *Latviešu karavīrs Otra pasaules kara laikā. Dokumentu un atmiņu krājums, 1. grām.* Vasteras, Daugavas Vanagu Centrālās Valdes izdevums, Rīga, 1970.
- Gabris, Roberts: *Latvju virsnieks Nr.5473. Domas spēks*, Rīga, 2013.
- Grava-Kreituse, Ilga et al. (szerk.): *Latvijas okupācija un aneksija 1939–1940. Dokumenti un materiāli.* Preses nams, Rīga, 1995.
- Jēkabsons, Ēriks – Bambals, Ainārs: *Latvijas armijas iznīcināšana un represijas pret tās karavīriem 1940.–1941.gadā. Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940–1956. gadā. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 3. sējums.* Latvijas vēstures institūta apgāds, Rīga, 2001.
- Jermacāne, Ilze: *Sarkanās armijas 24. teritoriālā strēlnieku korpusa liktenis Vācijas un PSRS kara sākumā, 1941. gada jūnijs – augusts. Otrais pasaules karš un Latvija. Notikumi un sekas 20. gadsimta 40.–60. gadi.* Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 27. sējums, Zinātne, Rīga, 2011.
- Kaszparavicsjusz Algimantas et al. (szerk.): *SzSzsR i Litva v godū Vtoroj murovoj vojnū. Tom 1. SzSzsR i Litovszka Reszpublika (mart 1939 – avguszt 1940 gg.).* Sbornyik dokumentov. Lietuvos Istorijos Instituto Leidykla, Vilnius, 2006.
- Komplektov, Viktor et al. (szerk.): *Polpredū szoobscsajut...Sbornyik dokumentov ob otnosenyijah SzSzsR sz Latviej, Litvoj i Esztonijej. Avguszt 1939 g. – avguszt 1940 g.* Mezsdunarodnūje otnosenyija, Moskva, 1990.
- *Latvijas neitralitātes deklarācija.* Valdības Vēstnesis, 1939. gada 2. septembris.
- Szolgálati feljegyzés a Vörös Hadsereg csapatainak diszlokációjáról Lettország, Észtország és Litvánia területén. 1940. 01. 01. LKM, 4-31-DK.